

MAKTABDA O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISH ISHLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH CHORALARI

Pirimkulova Dilorom Rahmanqulovna

Surxondaryo viloyati Sho'rchi tumani 36-sonli

umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada maktabda o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini samarali tashkil etishning psixologik-pedagogik asoslari yoritilgan. O'quvchilarning qobiliyat va qiziqishlarini aniqlash, ularda kasbiy motivatsiyani shakllantirish hamda kasb tanlashga ongli yondashuvni rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, maktab, oila va mahalla hamkorligining kasbga yo'naltirishdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Kasb-hunarga yo'naltirish, kasbiy qiziqish, kasb tanlash, o'quvchi shaxsi, motivatsiya, psixologik diagnostika, kasbiy maslahat, ta'lim jarayoni, mehnat bozori, qobiliyat.

KIRISH

Yosh avlodni kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirish bugungi ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki har bir o'quvchining kelajakdagi muvaffaqiyati uning qobiliyati, qiziqishi va imkoniyatlariga mos kasb tanlashiga bog'liq. Shu bois maktablarda kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini tizimli va samarali tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kasb-hunarga yo'naltirish jarayoni o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganishdan boshlanadi. Har bir bolaning qobiliyati, qiziqishi, xarakteri va intellektual salohiyati turlicha bo'lganligi sababli ularga individual yondashuv zarur. Psixologik diagnostika metodlari orqali o'quvchilarning kasbiy moyilliklari aniqlanib, ularga mos tavsiyalar beriladi.

Maktab amaliyotchi psixologining bu boradagi faoliyati alohida ahamiyatga ega. Psixolog o'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini o'rganadi, psixologik testlar o'tkazadi va individual maslahatlar beradi. Bu esa o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholashiga hamda kasb tanlashda xatolarga yo'l qo'ymasligiga yordam beradi.

Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarining samaradorligini oshirish uchun turli tadbirlarni tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Kasblar festivali, kasb egalari bilan uchrashuvlar, korxonalar va tashkilotlarga ekskursiyalar o'quvchilarda kasblar haqida real tasavvur hosil qiladi. Bunday tadbirlar yoshlarning qiziqishini oshirib, ularda kelajak kasbiga nisbatan mas'uliyat hissini shakllantiradi.

O'quvchilarda kasbiy motivatsiyani rivojlantirish ham muhim vazifalardan biridir. O'qituvchilar fanlarni hayot bilan bog'lab tushuntirish orqali o'quvchilarda kasblarga nisbatan qiziqishni kuchaytirishi mumkin. Darslarda zamonaviy kasblar va ularning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini haqida ma'lumot berib borish foydali hisoblanadi.

Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarida ota-onalarning ishtiroki ham katta ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandining qiziqish va qobiliyatlarini hisobga olgan holda unga ko'maklashishi kerak. Kasb tanlashda ota-onalarning bosimi emas, balki maslahat va qo'llab-quvvatlashi muhim hisoblanadi.

Bugungi kunda mehnat bozoridagi o'zgarishlar yoshlardan yangi bilim va ko'nikmalarni talab qilmoqda. Shu sababli maktablarda o'quvchilarni zamonaviy kasblar, raqamli texnologiyalar va tadbirkorlik faoliyati bilan tanishtirish zarur. Bu ularning kelajakdagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Kasb-hunarga yo'naltirish jarayonida oila, maktab, mahalla va mutaxassislarining hamkorligi muhim o'rin tutadi. Hamkorlik asosida olib borilgan ishlar o'quvchilarning kasbiy o'zini anglashiga va to'g'ri kasb tanlashiga samarali yordam beradi.

O'quvchilarni erta yoshdan kasb-hunarga yo'naltirish – hozirga kunda umumta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya ishlari bilan birgalikda olib boriladigan uzluksiz jarayondir. Boshlang'ich sinflarda kasbga yo'naltirish ishlari dars va darsdan tashqari soatlarda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda kasb turlari bilan tanishtirish hamda o'yinlar orqali ularda turli kasblarga bo'lgan ilk qiziqishlarini aniqlashdan, shuningdek ko'rgan va eshitgan ma'lumotlarini yodda saqlash va qayta tiklashning oddiy va murakkab operatsiyalarini, umumiy o'quv, mehnat va kommunikativ malaka va ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat.

2-4-sinflarda o'quvchilarning idroki ancha rivojlanadi. Agar 1-sinf o'quvchilari harflarni va sonlarni adashtirsalar, 2-4-sinflarda bunday xatoliklarga yo'l qo'ymaydilar. 2-4-sinf o'quvchilari endi predmetlarni nafaqat shunchaki nomini aytishlari balki uni ta'riflashlari, uning qismlarini, inson hayotidagi vazifa va ahamiyatini aytib berishlari mumkin.

2-4-sinflarda rasm asosida hikoya tuzib berish, ko'rganlarini so'z bilan tasvirlab berish qobiliyatlarini rivojlantirish juda muhim. Bolalarga rasmda qanday voqealar sodir bo'layotganini tushuntirish va ularni baholash, kuzatilayotgan predmet va hodisalar orasida ichki bog'liqlikni o'rnatish, vaziyat, predmetlarni o'zaro taqqoslay olish hamda o'z nuqtai nazarini asoslashga o'rgatish lozim.

Keyingi yosh davrlarida bu tayyorgarlik turli faoliyatlarda turlicha ko'rinishlarda davom etadi. Bola "men kim bo'laman?" savoliga to'qnash keladi.

Biz ushbu savol yuzasidan 4-sinf o'quvchilariga "Kelajakda sen kim bo'lmoqchisan?" va "Nima uchun, javobingni asoslab ber?" deb murojat qilib ko'rdik. Sinfdagi 31 nafar o'quvchining aksariyati o'zi kelajakda kim bo'lishini hali to'liq

tasavvur qila olmaydi va kelajak rejasini ham tuzmagan. Ular yuqorida berilgan savollarga umumiy holatda javob berishga harakat qilishdi, ya'ni turli kasblarning nomlarini aytishdi, lekin nima uchun shu kasbni tanlashganliklarini aksariyat bolalar tushuntirib berisha olishmadi. Tushuntirib berganlarining ham ko'pchiligi kimgadir taqlid qilib ushbu kasbni tanlashgani ma'lum bo'ldi. Suhbatlarimizning birida O.ismli o'quvchi quyidagi fikrni bildirdi: "Men kelajakda harbiy bo'lmoqchiman, chunki ular osmondan parashyutda sakrashadi yoki bo'lmasa tog'amga o'xshab magazinda ishlayman, pianino chalishga ham qiziqishim bor". O'quvchining bu mulohazalarini tahlil qilishning hojati yo'q, chunki unda hali biror maqsadga yo'naltirilgan g'oya mavjud emas.

Bolalarda ma'lum bir sohaga bo'lgan qiziqishlarning uchquni ko'ringanda, ushbu uchqunni alanga oldirish lozim; ushbu sohaga chuqurroq qiziqtirish, sohaga aloqador bo'lgan kitoblar, qo'llanmalar, asbob-uskunalar olib berish, ushbu kasb to'g'risida, uning ahamiyati, jamiyatdagi o'rni, soha namoyondalari to'g'risida ham chuqurroq ma'lumotlar berib turish foydadan xoli bo'lmaydi.

Kasbga yo'naltirish mashg'ulotlarida yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda mavjud psixologik o'yinlarning turli modifikasiyalarini qo'llash lozim. Masalan, sezgi va idrokni rivojlantiruvchi "Sehrlil xaltacha" o'yini mavjud. Xaltachaga turli kasblar bilan bog'liq bo'lgan predmetlar solinadi. Bola xaltachaning ichiga qaramasdan-faqatgina ushlab ko'rib, predmetning nomini va uni qaysi kasbga tegishli ekanini topishi lozim. Bu yoshda bolalar ko'pincha o'ylamasdan impulsiv harakat qiladilar, ular qo'yilgan maqsadga erishishda qiynaladilar. Ularga o'qish faoliyati ya'ni yangi bilimlar olish emas, balki o'qituvchi tomonidan unga qo'yiladigan baho ahamiyatliroq.

O'quvchilarda fanga qiziqishni paydo qilish va uning barqarorligini saqlab qolishda o'qituvchining fanga bo'lgan munosabati katta rol o'ynaydi. Agar o'qituvchi o'z fanini sevsa, unga qiziqsa, u vaqtda o'quvchilarda ham shu fanga ko'p darajada barqaror qiziqish va shu bilim bilan bog'liq bo'lgan vaziyatda qiziqishhavas paydo bo'ladi.

O'smirlik davrida fanga bo'lgan qiziqish mustahkamlanishi bilan birga, kelajak kasbga birmuncha barqaror qiziqish shakllana boshlaydi. VII–VIII sinf o'quvchilari kelgusida o'zlarining qiladigan ishlari va kasblari to'g'risida jiddiy o'ylay boshlaydilar. 14–15 yoshdagi o'smirlarning kelajagi masalasi oila sharoitida ham jiddiy muhokama mavzui bo'lib qoladi. IX sinflarda kasb tanlash o'quvchilarning asosiy masalasi bo'lib qoladi. Ular qiziqishlariga qarab akademik litsey yoki kasb-hunar kollejlari ta'lim olishni davom ettirishlari mumkin.

Shu nuqtai nazardan, o'quvchining ongli kasb tanlashiga ta'sir etuvchi omillar uning individual tipologik xususiyatlari yoki ichki imkoniyat va ehtiyojlari hisoblanadi. Bundan tashqari o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda kasbiy

o'zlikni anglashning nomoyonligi – ichki pozitsiyaning shakllanish qonuniyatiga asoslanish kerak deb o'ylaymiz. Ma'lumki, ichki pozitsiya o'z-o'zidan emas balki subyektning tashqi muhit bilan uzluksiz aloqada bo'lishi va tashqi muhitning unga ta'sir etishi jarayonida shakllanadi. Mana shu ikki tomonlama ta'sir hamda ijtimoiy munosabatlar jarayonida inson o'zligini izlaydi va shu "izlanish" oqibatida o'zligini anglaydi.

Ta'lim muassasalarida beriladigan ta'lim-tarbiya o'quvchining turli fanlarga bo'lgan tanlovli munosabatini keltirib chiqaradi, ayrim o'quvchilarda esa qaysidir fanlarga hamda tasviriy san'at, musiqa, sport, badiiy ijod kabi sohalarga bo'lgan qiziqishi tez seziladi. Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarining samarali usullarini amaliyotga joriy etish maqsadida o'smir yoshdagi o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda faol ijtimoiy hayotga tayyorlashda ularning qiziqishi, jismoniy va aqliy imkoniyatlari, mehnat bozoridagi kasblarga bo'lgan ehtiyojiga e'tibor qaratish muhimdir.

Hozirda umumta'lim maktablarida amalga oshirilayotgan kasbga yo'naltirish ishlarining yakuniy bosqichida bitiruvchilarga o'rta-maxsus kasb-xunar ta'limi muassasalari tayyorlov yo'nalishlariga tavsiyalar beriladi. Bu tavsiyalar o'quvchilarning moyillik, qiziqish va qobiliyatlarini uzluksiz psixologik-pedagogik tashxis qilish xulosalariga asoslangan bo'lsada, bitiruvchilarning ko'p qismi obyektiv va subyektiv sabablarga ko'ra, kollej va litseyni tanlashda kasbiy motivlarni o'zgartiradi. Bu holat psixologlar tomonidan bitiruvchilar o'rtasida o'tkazilgan tadqiqotlarda ularning ko'pchiligi tavsiya etilgan ta'lim muassasidan boshqasini tanlaganlari, ulardagi motivlarning o'zgarishida ham aniqlangan. Shulardan 44,2 % ota-onasining xoxishi bilan, 15,2 % kasbning nufuzligi uchun, 14,7 % tanlangan kasbdan moddiy manfaat kutib, 14,7 % ota-onasining kasbini davom ettirmoqchi, 13,9 % shu kasbga keyinchalik o'zi qiziqib qoldi, 7,0 % aka-opalarining izidan bordi, 6,1 % o'zi uchun hurmatli bo'lgan kishining kasbini egallamoqchi, 5,1 % do'stlariga ergashadi. Ko'rinib turibdiki, eng ko'p (44,2 %) bitiruvchilar ota-onalarining hohishi bilan o'z kasbiy rejalarini o'zgartirganlar. Demak, o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda ota-onalar bilan ishlash, farzandining kasbiy moyillik, qiziqish va qobiliyatlaridan ularni xabardor qilish, har bir insonning o'z hayot yo'li borligi, shuning uchun ham farzandlarini o'zi yoqtirgan va qoniqtiradigan kasblarga yo'naltirish lozimligini tushuntirish kerak. O'quvchilarni ongli kasb-hunar tanlashga tayyorlash ishlarining samaradorligiga ta'sir etuvchi yana bir omil ularni kasb-hunarga yo'naltirish jarayonida interfaol psixologik, pedagogik texnologiyalarni tadbiiq etish va kasbiy psixologik pedagogik tashxisning uzluksizligiga erishishdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maktabda o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini samarali tashkil etish yoshlarning kelajak hayotidagi muvaffaqiyatini

ta'minlashning muhim omillaridan biridir. O'quvchilarning qobiliyat va qiziqishlarini aniqlash, kasbiy motivatsiyani shakllantirish hamda zamonaviy kasblar haqida to'liq ma'lumot berish orqali ularni ongli kasb tanlashga yo'naltirish mumkin. Bu esa jamiyatning barqaror rivojlanishi va malakali kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Jo'raev R.H. O'zbekiston umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarini kasb – hunarga yo'naltirish tizimining shakllanishi va rivojlanishining muammolari. Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni kasb – hunarga yo'naltirishning ilmiypedagogik asoslari mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – T.: O'zPFITI, 2003. 3-10 betlar.
2. Ivanov P.I., Zufarova M. E. Umumiy psixologiya. T, 2008 O'zb.FMJ, darslik.
3. Nishanova Z., Alimbayeva Sh., Sherimbetova Z.Sh. Psixologik xizmat. Elektron darslik. –T.: 2012 y.
4. G'oziyev E.G'. Mamedov K.K. "Kasb psixologiyasi" Toshkent, 2003 y.
5. I.O. Haydarovning umumiy tahriri ostida "Uzluksiz kasb-hunarga yo'naltirish usullari" metodik qo'llanma. Toshkent, 2013 y.